

MOKYTOJO VYRO PROFESINIS IDENTITETAS

Rasa Didžiulienė

Vytauto Didžiojo universitetas

Anotacija. *Nesibaigiančios švietimo reformos kelia naujus reikalavimus ir ilgalaikius probleminius klausimus, daro įtaką asmens, jo poreikių ir aplinkos sąveikos kaitai. Vis dažniau atkreipiamas dėmesys į tai, kad postmodernizmas, įvardijamas kaip „naujas mąstymo bei veikimo stilius, maniera yra negrindžiama, laisva ir sykiu nauja, originali. Jos originalumą lemia literatūrinės ar socialinės ir kultūrinės raiškos dermės. Postmodernizmas atsisako įprastų apibrėžčių, perskyrų, ribų“ (Duoblienė, 2006, p. 52). Straipsnyje nuosekliai aptarta, kaip pedagogo profesiją pasirinkę vyrai konstruoja savo profesinį identitetą, kaip mokytojams vyrams pavyksta prisitaikyti profesinėje erdvėje, kurioje plėtojamos jų vertybės, edukaciniai lūkesčiai, darbo veiklos realybė ir visuomenės pripažintos veiklos normos sukuria organizacijos kultūrą.*

Pagrindiniai žodžiai: *vyro profesinis identitetas, profesinė tapatybė.*

Darbo rinkos, socialiniai, technologiniai ir pasaulio pokyčiai keičia profesinės ir asmeninės karjeros plėtros koncepciją. Tai neišvengiamai kelia vieną iš egzistencinių problemų darbo paieškos labirinte klaidžiojančiam individui: Kas aš esu?

Straipsnio tikslas – išsiaiškinti mokytojų vyrų profesinio identiteto formavimosi ypatumus. Daugelis tyrėjų (Flores, Day, Sachs, Beijaard, Meijer, Verloop ir kiti) profesinį identitetą aiškina kaip dinamišką procesą, kurio metu asmenys, remdamiesi savo įgyta patirtimi, kuria prasmingą ryšį su pasirinkta profesija.

Feminizmo atstovai, kritikuodami totalizuojantį, unifikuojantį požiūrį į moters prigimtį, išskėlė moterų patirties ir identitetų įvairovės idėją. Tokia kritika sutampa su poststruktūralizmo autorių (G. Deleuze, J. Derrida, M. Foucault, J. Butler) plėtojamomis idėjomis apie tapatumą ir identitetą. J. Butler lyties performatyvumo, daugybinio kartojimo idėja atskleidžia tradicinę tapatumo ir identiteto logiką kaip nuolatinį pažįstamų veiksmų ir įpročių kartojimą disciplinuojančiais režimais (Mažeikienė, Dorelaitienė, 2011, p. 58).

Lietuvių autorių darbuose identiteto sąvoka neretai apibrėžiama kaip tapatumas, individualumas. Identitetas bendrąja prasme apibrėžia, kas yra asmuo, kokią prasmę žmonės priskiria vienas kitam arba sau. Asmens tapatumas nusako žmogaus vientisumą, įprasmina jo gyvenimo kelio tikslus, padeda suvokti savo padėtį pasaulyje (Antinienė, 2002, p. 101). Identifikavimas reiškia veiksmą, kai asmuo

sieja save su objektu, identitetas – susitapatinimo rezultata, identiškumas – būdingus bruožus ar ypatybes, nusakančias susitapatinimo rezultata (pavyzdžiui, bruožai, apibūdinantys vyro sampratą – vyriškumą). Individai linkę save identifikuoti vadovaudamiesi savo interesais ir profesine sritimi. R. W. Connell (2009) nuomone, įsitvirtinant postmoderniam diskursui ir poststruktūralizmui, pereinant prie individualių, daugybinių ir tekančių, fluidinių identitetų sampratos, blėsta suvokimas, jog socialinis pasaulis yra aiškių socialinių grupių (pvz., moterų ir vyrų, baltųjų ir juodųjų, ir t. t.) ir identitetų santykių arena (Mažeikienė, Dorelaitienė, 2011, p. 59).

Profesinis identitetas yra apibrėžiamas kaip savęs suvokimas, pagrįstas įsitikinimais, vertybėmis, asmeniniais motyvais, individualiomis savybėmis ir unikaliomis patirtimis (Slay and Smith, 2010). P. Bourdieu (1990) teigė, kad „žinių objektai yra konstruojami, ne užrašomi“. Mokytojas, sąveikaudamas su mokiniu, konstruoja savo profesinį elgesį, kalbą, laikyseną, taip plėtodamas savąjį veiklos pasaulio pažinimą.

XX amžiaus pabaigoje atsiradusios vyriškumo studijos analizuoja istorinius ir kultūrinius vyriškumo tipus, atskleidžia dominuojančio vyriškumo ir jam pavaldžių vyriškumo formų savitą istorinę, kultūrinę ir socialinę raišką. Vyrų profesinį identitetą galima tyrinėti remiantis vyriškumo studijų plėtojama dominuojančio vyriškumo (galios) kritika ir analizuojant vyriškumo tipų socialinę ir kultūrinę įvairovę. Vyriškumo studijų atstovai atskleidė konkrečioje visuomenėje besiskleidžiančią sudėtingą vyriškumo tipų įvairovę, kuri atspindi bendrą lyties, rasės, klasės ir kitų socialinių, kultūrinių, ekonominių veiksnių vaizdą. Anot R. W. Connell (2009), „vyrų subjektyvumo tyrimai atskleidžia, viena vertus, dominuojančio ir hegemoninio vyriškumo konstravimą mūsų visuomenėje, kita vertus – įvairių savitų vyriškumo tipų formavimąsi konkrečių žmonių gyvenimo trajektorijoje“ (Tereškinas 2011, p. 38). Lietuvos mokslininkų darbuose pateikti pedagogų vyrų patirčių naratyvai leidžia suprasti, kaip tampama tuo, kas asmuo yra čia ir dabar, bei išvelgti socialines problemas individualiose istorijose. Tereškinas (2011) aptaria įvairių struktūrų ir institucijų vaidmenį formuojant hegemoninio ir jam pavaldžius, marginalius, vyriškumo identitetus. Tyrimai leidžia atskleisti, kaip švietimo sistema, socializacijos institutai, darbo vietos ir organizacijos, medijos, įvairios veiklos (sportas, karinė sfera ir t. t.), viešasis diskursas kultūriškai ir socialiai unikaliu būdu formuoja vyriškumą. „Valdžios santykiai jį apglėbia iš visų pusių. Jie įsiskverbia, paženkлина, muštruoja, kankina, verčia dirbti, dalyvauti ceremonijose, reikalauja, kad jis kaip nors atsilieptų“ (Foucault, 1975, p. 35).

Dažniausiai visuomenėje egzistuoja keletas vyriškumo modelių, tačiau vienas jų visada yra privilegijuojamas ir priimamas kaip norma. Šis vyriškumas vadinamas hegemoniniu, arba norminiu, vyriškumu (Connell, 1995, p. 37). Anot R. W. Connell (2005), hegemoninis vyriškumas kontroliuoja hierarchinę vyriškumo sistemą ir dominuoja tiek kitų vyriškumo formų, tiek moteriškumo atžvilgiu. Tereškinas (2011) hegemoninį vyriškumą sieja su „vyro valdžioje įvaizdžiu – su stiprybe, sėkme, gebėjimais, patikimumu, kontrole“. Kyla klausimas – jei sėkmė yra savybė,

kurią galima būtų priskirti hegemoninio vyriškumo normoms, tai kas yra pedagogo sėkmė? Šis hegemoninio vyriškumo terminas padeda suvokti, kaip tam tikros vyrų grupės su dominuojančia vyriškumo forma užima ir palaiko galios pozicijas, kurios „pateisina ir atgamina socialinius santykius, leidžiančius dominuoti“, kitas vyriškumo formas ir moteris (Tereškinas, 2011).

XX amžiuje, moterų emancipacijos procese, kai moterys tapo aktyvesnės tiek viešose veiklos srityse, tiek darbo rinkoje, susiformavo feministinės profesinės sritys – ugdymas, socialinis darbas ir pan. Viena didžiausių įtakų šioje srityje padarė samprata apie tradicines moterų ir vyrų profesijas. Taigi, stereotipinis profesijų pasirinkimas, prisidedantis prie darbo rinkos skirstymo į grupes pagal lytį, yra socializacijos ir ugdymo rezultatas. Lyčių studijų tyrėjų požiūriu, nepakanka konstatuoti lyčių pranašumus užimtumo atžvilgiu, kur kas svarbesnis uždavinys yra tų pranašumų šaltinių paieška ir jų pokyčių prognozė. A. Tereškinas (2016), įvertinęs Carrigan, Connell ir Lee (1985), Connell (1987), Adams ir Savran (2002) bei Jagger (2008) tyrimų rezultatus, padarė išvadą, kad „lytis laikytina veiksmu, nes būti vyru ar moterimi reiškia atlikti socialiai priimtina ir ilgalaikį vaidmenį, kuriuo atkuriamos socialiai nusistovėjusios lyčių reikšmės“ (Tereškinas, 2016). Psichoanalitinė moters ir vyro identiteto formavimosi teorija (Nancy Chodorow, 1984) įrodo, kad vyriškas identitetas formuojasi įveikiant priklausomybę nuo motinos ir išėjus į vyrišką viešąją erdvę, kuri yra priešprieša moteriškai aplinkai (Mažeikienė, Dorelaitienė, 2011, p. 66).

Darbo pasidalijimas tarp moterų ir vyrų bei veiklos skirstymas į grupes pagal lytį nulėmė, kad mokinių ugdymas Lietuvoje suvokiamas kaip tradicinė moterų veikla. Mokytojas atlieka svarbų socializuojantį vaidmenį mokykloje, todėl feminizuotas mokytojo įvaizdis viešojoje erdvėje sustiprina vyrų, dirbančių šioje srityje, atskirtį ir veikia jų tapatybę. M. Foucault'o (1967) teigimu, „galia egzistuoja visur, neįmanoma sukurti visuomenės be galios santykių. Vis dėlto pripažįstant, kad galios santykiai yra visuomenės konstruktas, leidžiama gyvuoti idėjai, jog tie santykiai nėra amžini ir nekintantys“. Tokiu būdu ugdymo(si) procese galimas naujų galios santykių modelis. „Ugdymo filosofijoje žmogaus egzistavimo prasmės suvokimas apibrėžiamas kaip reikšmingas ir teisingai atliktas *ego cogito*, kuris sudaro prielaidas naujai konstruoti alternatyvaus ugdymo modelius, pagrįstus filosofinėmis prielaidomis, o jų realizavimui pasitelkti savirefleksiją, personalinių ir socialinių identitetų atpažinimą, kuriame atsiskleidžia asmens vertybinė orientacija“ (Mažeikienė, Dorelaitienė, 2012).

Kiekviena kultūra ir visuomenė turi nustaciusi tam tikrus lyties, profesijos, išsilavinimo ir kitus standartus, kuriuos neretai „matuojasi“ ir pedagogai vyrai. M. Foucault'as (1975) teigė, kad „galia nėra visagalė, todėl visuomet egzistuoja tikimybė, kad galios santykis gali būti pakeistas jai priešinant“ (Foucault, 1975, p. 186). Tačiau mokykla keičiasi, o standartai lieka užribyje. „Šiuolaikinis mokytojas, jei jis yra geras mokytojas – neįtalpinamas į rėmus, jis juos peržengia. Jo šiuolaikiškumo ir profesionalumo ženklas yra unikalumas“ (Duoblienė, 2017).

Profesinis identitetas daro įtaką mokytojo darbo (veiklos) rezultatams ir procesams (motyvacijai, įsitraukimui, kūrybiškumui, lyderystei, pasitenkinimui darbu ir kt.). Mokytojo vyro profesinis identitetas skleidžiasi per unikalumą, inovatyvius sprendimus, netipinį mąstymą ir pozityvų požiūrį į savo darbą, aplinką ir supančius žmones (bendradarbius, mokinius, jų tėvus ir kt.). Galia plečiasi pasitelkdama visą socialinį kūną: šeimą, seksualumą, veiklą. Foucault'as galią apibūdina kaip daugialypį reiškinį, kuris daro įtaką ir formuoja individą nuo pat jo gimimo iki mirties. Galia pirmiausia yra pajungta diskursui, žinojimui ir tiesos režimui įvairovei. Jei svarbiausias veiksnys yra galia, tada diskursą galima traktuoti kaip žinojimo režimą. Jis visuomet yra susijęs su galia, nes reguliuoja žmonių santykius, elgesį, nuostatas, mąstymą bei tapatybę. Taigi, kiekvienas žmogus geba mesti iššūkį, pasipriešinti ir pakeisti nusistovėjusią galią santykį. Galia, kuri pasireiškia per strategiją ir taktiką, yra racionali ir protinga (Foucault, 1980). Sunkiai valdomame žinių ir informacijos srautų vandenyne mokytojas ugdymo procesą galėtų keisti kūrybiniu procesu, kuriame išlieka ir drausmė. Foucault'o nuomone, drausmingas žmogus, kaip ir tikras tikintysis, neabejingas nė vienai detalei, bet ne tiek dėl joje slypinčios prasmės, kiek dėl turinio, kurį suteikia jį supančioti siekianti valdžia (Foucault, 1975, p. 170).

Drausmė leidžia pasirinkti tinkamą informaciją kryptingai, o kūrybiškumas išlaisvina ir leidžia į pasirinktą sritį nerti aistringai – juk mokytojas vyras, aistringai dirbdamas, dosniai dalija žinias kitiems (kolegoms, mokiniams, tėvams) ir nuolat besiskundžiančioje aplinkoje geba jausti profesinį pasitenkinimą. Defeminizuota mokytojų bendruomenė, ugdymo procese vykstantys žinių nuotykių ir staigmenos sudarytų sąlygas mokiniams augti ir tobulėti mokykloje kaip visavertėje socializacijos institucijoje.

Foucault'o kritikai, ypač tie, kuriems rūpėjo švietimo problemos (kritinės pedagogikos atstovai P. Freire, M. Apple ir kt.), manė, kad nederėtų sutikti su M. Foucault'o anoniminės kontrolės samprata ir būtina aiškiai įvardyti tuos, kurie yra atsakingi už drausminės ir prievartinės sistemos palaikymą (Duoblienė, 2013, p. 125). Vokietijos istorikas Hans'as Ulrich'as Wehler'is (1998) kritikavo M. Foucault'ą kaip blogą filosofą, kurio darbai neišbaigti ir prieštaringi, „disciplinuojančios visuomenės“ teorija yra neįmanoma, nes netinkamai skirtos sąvokos „valdžia“, „jėga“, „galia“ ir „smurtas“, o tezės paremtos vienašališku šaltinių pasirinkimu (kalėjimai ir psichiatrijos institucijos). Tačiau M. Foucault'as padarė didelę įtaką ne tik filosofijos, bet ir kitų humanitarinių bei socialinių mokslų srityse. Postmodernistas M. Foucault'as griežtai kritikavo švietimą, o jo edukacinio proceso lyginimas su kalėjimu išryškino galią ir drausmės santykį tikinant, jog drausmė yra tik viena formų, kur galia gali pasireikšti. Naudojant kontrolę, buvo konstruojamas švietimo diskursas, persmelktas pseudohumanizmo idėjų, primetantis ugdomiesiems toms idėjomis disponuojančiųjų galią (Duoblienė, 2006, p. 53-54). M. Foucault'as (1972), aptardamas pedagoginę sistemą, parodė jos prievartinį pobūdį, kad galia įsikūnija per praktikos režimus (Duoblienė, 2013, p. 123).

Vietoje išvadų

Šiuo metu gyvename pasaulyje, kuriame yra daug blaškančių dalykų, mokykloje mokinius ugdo dažniausiai vienos lyties pedagogai – moterys, mokiniams pateikiama daug ir įvairios informacijos, bet sunku iš visos plačiai išsibarsčiusios gausos išsirinkti tinkamą. Mokyklos bendruomenėje tai sukuria daug chaoso. Lyg ir daug ribojančių dokumentų, įvairių kontrolės elementų, bet drausmės nėra. Mokytojai jau pasiklysta naujų nurodymų, reformų ir ribojimų miške. Juos nuolatos kausto baimė ne tik ką nors praleisti, netinkama forma pateikti dėstomojo dalyko žinias, neteisingai įvertinti, bet ir pamokos metu paanalizuoti lytiškumo raiškos ir ugdymo klausimus.

Lietuvos mokyklose XXI amžiuje vis dar vyksta paieškos, kaip pradėti kalbėti apie visuomenės stereotipus mokytojo vyro atžvilgiu. Ugdymo procese ypač svarbu sukurti aplinką, kurioje dominuotų bendrystė, dialogas ir pagarba, neatsižvelgiant į lyties tapatumą. Gal dialogas ir yra didžioji paslaptis, kuri atskleistų, ne kaip išverti aplink tirštėjantį chaosą, o kaip, pasitelkus kūrybiškumą ir išmonę, tame chaose išlikti MOKYTOJU.

Literatūra

1. Antinienė, D. (2002). Asmens tautinio tapatumo tapsmas. Sociopsichologinės šio proceso interpretacijos. Sociologija. Mintis ir veiksmas, 2, 100–107. ISSN 1392-3358. KTU.

2. Connell, R. W. (1995) Masculinities, Cambridge, MA: Polity. Prieiga per internetą: https://books.google.lt/books?id=44JHYPOy8aEC&printsec=frontcover&hl=lt&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

3. Connell, R. (2009). Gender in World Perspective. Second Edition. Cambridge: Polity Press. Prieiga per internetą: https://books.google.lt/books?id=3CUwJ5MvnaIC&printsec=frontcover&hl=lt&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

4. Duoblienė, L. (2006). Šiuolaikinė ugdymo filosofija: refleksijos ir dialogo link. Vilnius: Tyto alba. ISBN 9986-16-520-2.

5. Duoblienė, L. (2013). Erdvės ir laiko sampratos ugdymo filosofijoje: nuo mokslinės pedagogikos prie kasdienės praktikos. Problemos, 121–132. ISSN 1392–1126.

6. Duoblienė, L. (2017). Globaliai sėkmingai dirbantis mokytojas – lūkesčius pranokstanti asmenybė. VU tinklalapis. Prieiga per internetą: naujienos.vu.lt/1-duobliene-globaliai-sekmingai-dirbantis-mokytojas-lukescius-pranokstanti-asmenybe/

7. Foucault, M. (1980). Power / Knowledge. Selected Interviews and Other Writings 1972–1977. New York: Pantheon Books.

8. Foucault, M. (1998). Disciplinuoti ir bausti: kalėjimo gimimas. Vilnius:

Baltos lankos.

9. Foucault, M. (2004). An Interview with Michel Foucault by Charles Ruas. *Death and the labyrinth: the world of Raymond Roussel*. London New York: Continuum. ISBN 978-0-8264-9362-0.

10. Giddens, A. (2000). *Modernybė ir asmens tapatumas*. Vilnius: Pradai.

11. Turkel, G., Foucault, M. (1990). Law, Power, and Knowledge// *Journal of Law and Society*, 17 (2).

12. Mažeikienė, N., Dorelaitienė A. (2011). Socialinių darbuotojų vyrų nehegemoninio vyriškumo patirtys iš feministinės biografinio tyrimo perspektyvos. *Kultūra ir visuomenė: socialinių tyrimų žurnalas = Culture and society: journal of social research*. nr. 2(2). ISSN 2029-4573, p. 55–74.

13. Mažeikienė, N., Dorelaitienė, A. (2012). Darbo rinkos segregacija pagal lytį ar lyčių vaidmenų detradicionalizacija? *Acta paedagogica Vilnensia: mokslo darbai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. ISSN 1392-5016. 2012, T. 29, p. 144–159.

14. Tereškinas, A. (2011). *Vyrų pasaulis: vyrai ir žaizdos vyriškumas Lietuvoje*. Vilnius: Baltos lankos.

15. Tereškinas, A., Petkevičiūtė, R., Bučaitė-Vilkė, J., Indriliūnaitė, R. (2016). *Vyrai nusivylimo ekonomikose: tarp gero gyvenimo ir socialinės atskirties*. Mokslo studija. Kaunas: VDU. ISBN 978-609-467-191-3.

PROFESSIONAL IDENTITY OF A MALE TEACHER

Rasa Didžiulienė

Vytautas Magnus University

Summary

Endless educational reforms present new demands and influence changes in the interaction among an individual, environment and changing needs and raise long-term new problematic issues. It is increasingly pointed out that postmodernism is described as “a new style of thinking and acting, the manner is unfounded, free and at the same time new, original. Its originality is determined by the harmony of literary or social and cultural expression. Postmodernism abandons the usual definitions, divisions, boundaries” (Duoblienė, 2006, p. 52).

The aim of the research is to discuss how men who choose teacher profession construct their professional identity, manage to socialize in a professional space where their values, educational expectations, reality of work and society-recognized norms create organizational culture.

Professional identity affects teacher performance and operating processes (motivation, involvement, creativity, leadership, professional satisfaction, etc.). Professional identity of a male teacher unfolds through unique and innovative solutions, atypical thinking and positive attitude to the work environment and surrounding people (co-workers, students, their parents, etc.).

Keywords: professional identity, male teacher.

AUTORIAUS LYDRAŠTIS

Autoriaus vardas, pavardė: Rasa Didžiulienė

Mokslo laipsnis ir vardas: nėra

Darbo vieta ir pareigos: Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija,
doktorantė, lektorė

Autoriaus mokslinių interesų sritys: profesinis identitetas, vyras mokytojas

Telefonas ir el. pašto adresas: 868606262, rasa.didziuliene@vdu.lt

AUTHOR'S COVER LETTER

Author's name and surname: Rasa Didžiulienė

Workplace and position: Vytautas Magnus University, Education Academy,
PhD student, Lecturer

Author's research interests: professional identity, male teachers

Telephone and e-mail address: +370 686 06 262, rasa.didziuliene@vdu.lt